

ФІЛОСОФІЯ МУЗИКИ АРТУРА ШОПЕНГАУЕРА: МУЗИКА ЯК МОВА СВІТОВОЇ ВОЛІ

В статтє изложєны филолософско-єстетичєские воззрєния на музикау нємецкого мыслитєля А. Шопєнгауєра, в частности, єго характеристика сущности музикау, а также свойственнєго єй спєсєба раскрывтия мира и чєловєческого «я».

Ключєвые слова: филолософия музикау, єстетика, система искусств, теория познания, музикальный язык.

The article contains the snapshot of A. Schopenhauer's philosophic-aesthetic views on music, in particular, his definition of the essence of music and its unique expression of the world and human self.

Keywords: philosophy of music, aesthetics, among fine arts, theory of understanding, musical language.

«Музикою займаєся у всі часи, але не усвідомлювали її: задовольняєся тим, що розуміли її безпосередньо та відмовляєся від абстрактного усвідомлення цього безпосереднього розуміння».

А. Шопєнгауєр

Питання сутності музикау займає центральне місце в теорії музичної єстетики, а пошук відповіді на нього є необхідною складовою усвідомленєго ставлення до музикау. Звичайно, про сутність музикау розмірковували в усі часи, проте, як стверджують дослідники, приклади *філолософсько-значущих* концепцій музикау як окремого предмету теоретичної рефлексії доволі поодинокі. На цьому тлі яскраво заявляють про себе філолософсько-музичні погляди Артура Шопєнгауєра (1788-1860), які справили значний вплив на світогляд і творчість цілої плеяди музикантів і мислитєлів, передусім, Р.Вагнера, Й.Брамса, Г.Малєра, А.Шонберга, Л.Толстого, О.Лєсева та багатьох інших [9].

На думку Дантона Гріна, до Шопєнгауєра про музикау з філолософської точки зору не було сказано нічого глибинного й оригінального. Грін нарікав, що в цілому «філолософія обділила музикау увагою», а філолософи у різні часи тяжіли думати про музикау в контексті інших сфер знань, так і не збагнувши її «фундаментальних принципів». На противагу їм усім, Шопєнгауєр «першим подарував світові написану ясною й зрозумілою мовою, але разом із тим глибоку та високохудожню – тобто інтуїтивну – філолософію музикау» [9, с. 199]. Слід зазначити, що одним із перших, хто відкрив і популяризував філолософію музикау Шопєнгауєра, був Ріхард Вагнер, літературні твори якого настільки рясніли посиланнями на філолософа, що, на переконання Хароу Гєйла, без ознайомлення з поглядами Шопєнгауєра неможливо зрозуміти Вагнера та значення його «музикау майбутнього» [8, с. 363; 11].

Насправді, майже все, що Шопєнгауєр сказав про музикау, міститься в його головній праці «Світ як воля та уявлення». У цій статті нас, передусім, цікавить два аспекти його музичних поглядів: по-перше, його теза про музикау як прояв світової волі, а по-друге, його поняття музикау як своєрідного шляху пізнання волі, тобто першооснови буття. Для ясності подальшого викладу слід коротко пояснити, що саме Шопєнгауєр мав на увазі, коли говорив про волю. На відміну від багатьох своїх сучасників, він вважав, що основою буття і внутрішньою сутністю всіх явищ є не «абсолютний розум», а сліпа й непізнана воля, яка лежить в основі всіх рухів, бажань та прагнєнь. В очах Шопєнгауєра світ постає як різні ступєні видимості, або «об'єктивациї», цієї волі. При «розпаді» волі на множинність речей і

явищ ми отримуємо можливість уявляти про світ й намагаємось передати наше розуміння засобами науки й мистецтва. Однак, аби пізнати внутрішню, приховану сторону буття, тобто світову волю у всій її повноті й чистоті, необхідно мати набагато більш потужний засіб. Таким засобом для Шопенгауера була музика.

Музика, згідно Шопенгауера, не входить до ієрархії інших мистецтв, а має окремий, самостійний статус. Відмінність між ними полягає в тому, що інші види мистецтва вказують на сутність речей лише опосередковано за допомогою художнього втілення ідеї чи образу. При цьому чим адекватніше охоплена й зображена ідея в конкретному творі мистецтва, тим він цінніше. На противагу цьому музика нічого не зображує, не наслідує і не відтворює; вона «висловлює зовсім не явище, а виключно внутрішню сутність всіх явищ, саму волю», вона говорить про суть, у той час як всі інші мистецтва – про тінь [6, 3.52].

Цим тісним, інтимним, таємничим зв'язком музики-світу-волі, зв'язком, який набуває у Шопенгауера відношення тотожності («світ можна назвати як втіленою музикою, так і втіленою волею»), пояснюється, по-перше, універсальність і всезагальна, інтуїтивна ясність музичної мови. Музика не висловлює тієї чи іншої туги чи радості, а тугу чи радість як таку, емоції в їхній чистій формі, квінтесенції. Музична мова, переконаний Шопенгауер, є універсальнішою за мову загальних понять логіки; вона відноситься до проявів конкретних почуттів як «правило до прикладу». Саме тому музична мова має нескінченну перевагу над звичайною мовою слів. Естетичним висновком з цього є те, що текст опери ніколи не повинен виходити зі своєї другорядної ролі, а музика не повинна «надмірно слідувати за словами та пристосовувати до подій», адже в цьому випадку вона «перестає говорити своєю рідною мовою» [7, с. 8].

По-друге, цей особливий зв'язок музики та волі пояснює ту «миттєву й невідворотню» дію музики на людину, силою якої вона не поступається жодному іншому мистецтву. Нарешті, по-третє, безпосереднє відображення музикою внутрішньої сутності явищ зумовлює той драматичний ефект, якого може надати нашому сприйняттю картин життя вдало підібрана мелодія («відповідна музика є найвірнішим і найкращим коментарем подій або сцен життя»).

Крім цього, з тотожності волі, світу та музики Шопенгауер робить один невтішний висновок, оголосивши марними спроби адекватно описати сутність музики за допомогою слів і понять, адже неможливо охарактеризувати поняттями те, що виходить за межі понять, та уявити те, що виходить за межі уяви. Як відмічає С. Монахов, будь-який «опис музичного твору породжує новий смисл, в той час як смисл самого твору залишається непізнаваним» [2, с.142]. Тому виходить, що для пізнання музики потрібна тільки ця музика, і нічого більше.

У цьому контексті слід зазначити, що Шопенгауер також засуджує спроби привнести в музику «образотворчий елемент», як це, наприклад, має місце у «Порах року» Й.Гайдна чи у батальній музиці. Така музика нагадує наївний натуралізм, який «незадовільно імітує явище» замість того, аби виявляти його суть. Те, що музика неминуче викликає образи в свідомості слухача, філософ вважає несуттєвим побічним ефектом від дії музики, це свідчить про те, наскільки легко музика запалює нашу фантазію. «Очистивши» музику від будь-яких асоціацій з об'єктами або ідеями цього світу, Шопенгауер допускає таку ступінь її незалежності, за якою «музика могла б певною мірою існувати, навіть якщо світу не було б зовсім» [там само]. Тут можна зазначити, що логічним наслідком такої «самодостатності» музики є, по-перше, неможливість використовувати образи для інтерпретацій музики (чим постійно грішить традиційне музикознавство), а, по-друге, заперечення внутрішньої «програмності» чи «образності» музичних творів.

Єдині інтерпретації музики, які допускав Шопенгауер, мали філософсько-світоглядний характер. І світ, і музичний твір вважалися ним віддзеркаленнями єдиної волі на всіх щаблях її прояву, а тому будова світу й будова симфонії мали ідентичну структуру. Якщо у світі воля проявила себе як груба матерія, далі – рослинною й тваринною цариною та, нарешті, людською свідомістю, то в музиці цим етапам відповідали баси, тенори, альти та сопрано, або верхній голос, що виконує головну мелодію, в якій Шопенгауер впізнавав «усвідомлене життя й спрямування людини». Далі він уподібнює мелодію сутності людини,

яка полягає у вічному прагненні її волі та задоволенні потреб і бажань. Мелодія передає цей процес у вигляді постійного переходу й поєднання різних тонів, ритмів, темпу.

Цікаво, що, хоча Шопенгауер заперечує можливість задовільного вербального опису внутрішньої невимовної сутності музики, саме в неї він вбачає справжню філософію життя: «якби вдалося знайти досконало вірне, повне й деталізоване пояснення музики в поняттях [...], то це одночасно було б достатнім відтворенням і поясненням світу, тобто істинною філософією» [7, с. 8]. Ідею внутрішньої філософічності музичної мови і гармонії з неймовірною ясністю висловлює видатний піаніст і педагог Г. Нейгауз, шкодучи «про те, що Бетховен не «перемолов» свою музику на філософію, адже [...] ця філософія була б краще кантівської і гегелівської, глибшою, правдивішою, людянішою» [2, с. 14-15].

У зв'язку з цим слід також звернути увагу й на цікаві думки Шопенгауера щодо стану творця, в якому можливо написати справжню музику. Філософ відкидає будь-які спроби «свідомо-навмисного» написання музики, результатом якої часто-густо стає згадана вище «імітаційна музика». Він переконує, що тільки знаходячись у полоні натхнення, у несвідомому стані, в акті самозабуття, композитор здатний доторкнутися до серцебиття світу і вільно передати відчуте одкровення універсальною мовою музики. У підсумку, «композитор розкриває внутрішню сутність світу й виявляє глибинну мудрість світу мовою, якої його розум не розуміє» [7, с.9].

Отже, на думку Шопенгауера, філософія музики повинна займати особливе місце в системі музичної освіти. Актуальність філософії для музики є настільки ж очевидною, як актуальність теорії для практики. Питання сутності музики вимагає уваги і спроб знайти відповіді з боку кожного серйозного музиканта. Якщо говорити про мистецтво виконавця, то хіба можливо досягти висот у цьому мистецтві, не замислюючися над фундаментальними питаннями феномену музики? Очевидно, що ні. Без інтелектуального наповнення, без усвідомлення того, що таке музика, які її сутність, значення й відношення до космосу й людини, «високе» мистецтво виконавця неможливе [3]. Отже, філософія музики – це не просто краса гуманітарної освіти. На переконання Г. Нейгауза, яке ми повністю поділяємо, «інтелектуальні пристрасті за музикою» є невід'ємною складовою пошуку свого музичного «я», передумовою особливої цінності музичного виконання.

Література

1. **Монахов С.Л.** *Сущность феномена музыки в метафизике А. Шопенгауэра. Studia culturae. Выпуск 3. Альманах кафедры философии культуры и культурологии и Центра изучения культуры философского факультета Санкт-Петербургского государственного университета. СПб.: Санкт-Петербургское философское общество, 2002. – с.140-147.*
2. **Нейгауз Г.** *Размышления, воспоминания, дневники. Избранные статьи. Письма к родителям. – М.: Из-во «Сов. композитор», 1975.*
3. **Сычева С.Г.** *Эстетические идеи в книге А.Шопенгауэра «Мир как воля и представление». – Известия Томского политехнического университета, 2010. – Т.316. – №6.*
4. **Шопенгауэр А.** *О сущности музыки. Выдержки из соч. Шопенгауэра под. Историко-эстет. секции и со вступ. статьей К. Эйгес. – Петроград, Музыкальное государственное издательство, 1919.*
5. **Gale Harlow.** *Schopenhauer's Metaphysics of Music / New Englander and Yale Review. – Vol. 48, Issue CCXVIII, 1888, pp. 362-368.*
6. **Green L. Dunton.** *Schopenhauer and Music / The Musical Quarterly (Oxford University Press), Vol. 16, No. 2. (April 1930), pp. 199-206.*
7. **Shapshay S.** *Schopenhauer's Aesthetics / The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Summer 2012 Edition), Edward N. Zalta (ed.), <http://plato.stanford.edu/archives/sum2012/entries/schopenhauer-aesthetics>*
8. **Wagner Richard.** *Beethoven. – Prose Works, Vol. 5., 1870, pp. 61-126.*
9. **Wicks Robert.** *Arthur Schopenhauer / The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Winter 2011 Edition), Edward N. Zalta (ed.), <http://plato.stanford.edu/archives/win2011/entries/schopenhauer>*